

ERZURUM DÜĞÜNLERİNDE ‘ELMA ATMA’ GELENEĞİ

What Does Throwing Apple Tradition In Erzurum Weddings Tell?

Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA*

ÖZ

Türk kültüründe gelin almanın ayrı bir yeri vardır. Gelin almak, aynı zamanda çoğalmak, soyu sürdürmek, ad yaşatmak kısaca devamlılık anlamlarına geldiğinden her dönemde, her bölgede önemsenmiş, çeşitli gösterilerle anılandırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Erzurum düğünlerinde yaşatılan “elma atma töreni”, Orta Asya’dan Anadolu’ya taşınan meyve sunma sahnelerinin uzantısıdır. Yabancı soya mensup olan gelinin, kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayınının kalıntısı olan, Şamanizm, Budizm ve Manihaizm izlerini taşıyan meyve saçma geleneğinin taşıdığı anlam, zamanla, gerek Asya gerek Anadolu’daki Türk toplumlarında birinin biriyle evlenmek ya da birlikte olmak istediğinin göstergesine dönüşmüştür. Altaylarda yaşayan anaerik Türk toplumundan Anadolu’ya gelenler, İslamiyet’in etkisiyle ataerik toplum hâlini alırlar. Bunun sonucunda Orta Asya’da kadının erkeğe elma sunuşu, Erzurum’da erkeğin kadına elma sunuşuna dönüşür. Türk toplumu tarafından bereket, verimlilik, üretkenlik, soyu sürdürme, vefa, sadakat vb. anlamlar yüklenen elmanın erkek tarafından kadına sunulması biçiminde gerçekleşen bu tören, diğer yandan eski Türk kültüründe doğaya verilen öneme, elmaya yüklenen güce dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler

Erzurum, düğün geleneği, elma, bereket, üreme, verimlilik

ABSTRACT

There is a special place of wife in Turkish culture. The wife, also, comes to mean breeding, furthering generation, keeping name alive and in short continuity. So it has been cared and tried to give the meaning with various demonstrations at all periods and in all regions. “Throwing apple ceremony” which is commemorated in Erzurum weddings for that purpose is continuation of the scenes of fruit presentation which have been transmitted from Central Asia to Anatolia. Throwing fruit tradition which bears the traces of Shamanism, Buddhism and Manichaeism is remnant of a sacrificial rite which has been performed for the acceptance of the bride who is a member of a foreign lineage by her husband’s lineage’s ancestors and protective spirits. As the time went by the meaning of this tradition has changed to the indicator of wanting to marry someone or to be with someone in Turkish societies which are in both Asia and Anatolia. The people who came to Anatolia from the matriarchal Turkish society who lived in Altay become patriarchal society under the influence of Islam. With this effect the apple presentation of women to men in Central Asia becomes to the apple presentation of men to women in Erzurum. This ceremony is performed in the form of presentation of apple that has some meanings like abundance, efficiency, fertility, furthering generation, fidelity, allegiance etc. in Turkish society by men to women and other hand it points to the importance given to nature and the capability loaded to apple in old Turkish culture.

Key Words

Erzurum, wedding tradition, apple, abundance, breeding, efficiency

Giriş

Türk toplumunda soyu sürdürmekle eş değerli görüldüğünden evlenme törenleri her zaman önemsenmiştir. Özellikle küçük yerleşim birimlerinde tüm ağırlığıyla yaşatılan bu törenler, artıları ve eksikleriyle tüm anne ve babaların çocukları için arzuladıkları; yaşamak istedikleri bir olaydır. Her şeye rağmen güzel ve özeldir. Erzurum’da evlilik töreni; *çeyiz serme*, *gelin hamamı*, *çeyiz yazma*, *kına gecesi*, *düğün*, *gelin alayı*,

elma atma töreni, *yüz yazımı* vb. birçok aşamada gerçekleştirilir. Aşamaların her biri ayrı bir tören, ayrı bir şölen havasında geçer. Bu çalışmada, geçmişten bugüne Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk kültürü içinde çok önemli bir konumda bulunan *adak*, *kurban*, *saçı* ve *meyve sunma* sahnelerinin bir uzantısı olan “*elma atma töreni*” irdelenmektedir.

Çalışmanın asıl amacı, üzerinde geçmişin izlerini taşıyan, tarih kokan, Erzurum düğünlerinin bir parçası ola-

* Uludağ Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi, ustunovak@yahoo.com

rak uygulanan “elma atma töreni”nin, anlatmak istediğiyle uygulayıcıların anlamak istediği arasındaki benzerliği ya da ayrılığı belirlemektir. Karşılaştırma amaçlı geçmişe gidilse de, başka kültürlerden örnekler verilerek karşılaştırma yapılsa da araştırmanın alanı Erzurum bölgesidir. Toplam 27 kişiyle bir seneyi aşkın bir süre zarfında -Erzurum, Ankara ve Bursa’da- birden fazla yüz yüze görüşülmüş, geleneğin anlatmak istediği sorgulanmış ve verilen cevaplar doğrultusunda bu çalışma ortaya konmuştur. Canlı kaynaklar; geleneği bilen, defalarca izleyen, uygulayan kişilerden seçilmiş; özellikle yaş ve cinsiyet farkının olmasına özen gösterilmiştir. Kaynak kişileri, özelliklerine göre şöyle gruplandırabiliriz: a. Erzurumlu olup yaşamının tamamını Erzurum’da geçirenler (19 kişi), b. Erzurumlu olup şu an Erzurum dışında yaşayanlar (6 kişi), c. Erzurumlu olmayıp Erzurumlu aileye gelin gelenler (2 kişi).

Bu çalışmada geleneğe malzeme olan elmanın dilini çözerek gösteren-gösterilen ilişkisinin ne kadarının, nasıl algılandığını saptamak hedeflenmiştir. Yaşar Kalafat, “*Bu türden malzemenin tespit ve değerlendirilmesi, bize halk kültür dilinin önemini de göstermiş olacaktır. Bize göre millet hayatında halk kültürünün dili, halkın yerel olan ana-dilinden ileri bir öneme sahiptir. Zira ortak milli dilin kaynaklarından birisi halk kültürü dili iken, yerel dillerimizin farklılığına rağmen, halk kültürümüzün dili veya halkımızın kültür dili aynıdır.*” (Kalafat 2006: 2)¹ diyerek geleneklerin dilinin kültürel yapıyı oluşturmadaki rolünü ortaya koymaktadır.

Konuyu daha iyi kavramak için Türk folklorunda saç geleneğine, kansız kurbanı, elmaya yüklenen anlamlara ve kullanımına değinmenin yararlı olacağı düşünülmektedir. Türk mitolojisinde çok önemli bir yere sahip olan kurbanın,

kanlı ve kansız olmak üzere iki biçimde görüldüğü bilinmektedir. Sabahaddin Bekki, kurbanı evrensel bir ibadet olarak görür ve “*canlandırılmadığı, bir kurban verilerek ona can bahşedilmediği takdirde hiç bir şey süremez.*” mantığının mitolojik dönemdeki inşa ayinlerinin temelini oluşturduğunu açıklar. (Bekki 1996: 2) Kansız kurbanların bir türü de saçıdır. Türk boylarında ortak olan bu dini terimi Bekki şöyle açıklar: “*Mahiyet itibariyle saç, olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan iye ve ruhlara sunulan ve onlar adına onların rızasını ve yardımını kazanmak için dağıtılan cansız nesnelere verilen bir isim, öz itibariyle bir cins kurbandır.*” (Bekki 1996: 13) Dolayısıyla Türkler de bu mantık çerçevesinde pek çok cansız nesneyi bir saç aracı / kansız kurban olarak kullanma yolunu seçer.

Göçebe olduğundan asırlar boyu doğayla iç içe yaşayan Türk milleti, doğadaki pek çok unsuru, kültürüyle, inanç sistemiyle özdeşleştirmesini bilmiş; daha doğrusu hayatının bir parçası saymıştır. Doğumdan ölüme, hayatın her aşamasında, doğumdan evvel murat almada, cinsiyet tespitinde, kısmet açılmasında, evlilikte, geleceği görmede, bereketin sağlanması, zararlardan korunmada, ölüme ve ölüm sonrasında bu etkiyi görmek olasıdır. Bu da Türk folklorunun her türünde dolayısıyla Türk’ün yaşamının her anında, taşıdığı gizle birlikte var olan elmanın gücüne dikkat çeker.

Elmanın Gücü

Bugün gelenek veya inanış olarak yaşatılan birçok uygulamanın temeli, eski Türk kültüründe doğaya verilen önemin izlerini taşır. Geçimini tarım ve çiftçilikle sağlayan Türklerin, elde ettikleri ürünlerden bir kısmını Tanrı’ya kurban olarak sunması, doğadaki pek çok varlığın kutsal sayılmasına, gerçek özelliklerinin yanında, bunlara sembolik

birtakım anlamların da yüklenmesine neden olmuştur. Seyidov, insanların, yaşamı ilk olarak anladıkları zamanlarda bitki, ağaç ve suyun yeniden dirilmek yeteneğine sahip olduğunu keşfettiklerini ve bu nedenle yaşamı bitkide ve suda gördüklerini belirtmekte; dirilik suyu, ebedi hayat çiçeği, hayat ağacı, dünya ağacı gibi mitolojik motiflerin bu düşünceden kaynaklandığını ileri sürmektedir. (Seyidov 1985: 110) Mitolojide bu tür ağaçlar, farklı milletlerin kültürüne ait olarak da yer almaktadır: Bilge Seyidoğlu, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan insanların folklorunda her zaman yeşil kalan, her zaman meyve veren ve meyvelerini yiyenlere ölümsüzlük bahşeden ağaçlar olduğunu; her kültürde bu ağaçların bazı değişiklikler gösterdiğini; örneğin bu ağacın meyvesinin Keltlere göre elma, Çinlilere göre şeftali, Sami ırkından olanlara göreyse hurma olduğunu; söz konusu ağacı bir yılan veya canavarın meyvelerini kaçırılmasını önlemek amacıyla beklediğini bildirir. (Seyidoğlu 1995: 73) Bugün toplumun çocuk edinme, üreme, bereket, evlenme, ant-yemin, uğur, sağlık, gençlik, kalıcılık, sevgi, kismet açma, kurban, korunma vb. pek çok alanda elmaya yüklediği anlamların mitolojiyle ilişkilendirilişi bu yüzdendir.

Pek çok destan, halk hikâyesi ve masalda, karşımıza “zürriyet motifi” olarak çıkan elma, halk kültüründe üremenin, çoğalmanın, yayılarak büyümenin, murat almanın sembolüdür. Elmalı yer, döl tutmaya uygun, hikmetli yerdir. Bu tür kut bulmuş yerlerde, çocuk sahibi olmak için Tanrı'ya yakarılır ve buralarda yatılır. (Ayrıntılı bilgi için bk. İnan 1986: 160) Kırgız Türklerinin ünlü Manas Destanı'nda, elmalı yerlerin erkek çocuğuna sahip olmadaki önemi belirtilir. (Sakaoğlu 1996: 5-7)

Halk hekimliğinde elmanın ilaç olarak kullanıldığı görülür.² Gençleşme ve güzelleşmede etkili sayıldığından bazı

bölgelerde hamile kadınlar, doğacak çocuklarının güzel olması veya yanaklarının al olması için elma yerler. (Şimşek 1996: 210)

Lokman Hekim'e ait olduğu ileri sürülen, şehir efsanesi nitelikli “Midesinde elma olana Azrail yaklaşmaz.” sözü, elmanın halk hekimliğindeki gücünü açıklar durumdadır. Elmanın, içerdiği A, B1, B2, C ve E vitaminleri, protein, yağ, karbonhidrat, kalsiyum, demir, fosfor, potasyum, sodyum ve şekerle yararlı bir yiyecek olduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Bütün bu özellikleriyle insan ömrünü uzatıp yaşam kalitesini artırdığı söylenebilir ancak elmanın üstlendiği sihirli güç, gerçekle değil olsa olsa Türk halk hekimliğinde elmaya yüklenen mistik güçle açıklanabilir.³ “*Bu güç daha çok murada ermek, çocuk sahibi olabilmek, çok çocuk sahibi olabilmek, erkek çocuk sahibi olabilmek, geçkin yaşa rağmen çocuk sahibi olabilmek gibi hususların ikisi olarak kabul edilmiştir. Elma falına bakılarak, doğması beklenen bebeğin cinsiyeti tahmin edilebildiği gibi koç katımında, koçun boynuzuna döl tutması için elma takılmaktadır.*” (Kalafat 2003 www.yasarkalafat.info)

Dini törenlerde, ayinlerde kimi zaman murat veren, kimi zaman kurban edilen meyvedir elma. Alevilerde evlenmeden ölen gençlerin, eline üç kere konup çekilerek muradını alması sağlanır. (Şimşek 1996: 203-216) Cenaze törenlerinde ölen kişinin mezarına elma konarak cennete gitmesinin sağlandığına inanılır. Bunlardan başka folklorik eserlerde elmanın, yiyen insanları gençleştirme, diriltme, canlandırma, zamanda geriye götürme, ölümsüzlük özelliği kazandırma, dil öğretme ve bilim sahibi etme gibi özelliklerini de görmekteyiz.

Türk Folklorunda Elma

Elma, Türk dünyasında bütün zamanlarda destanlar, halk hikâyeleri,

masallar, gelenek ve görenekler aracılığıyla ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Bazı kutsal dağlar *almalı dağ* olarak geçer. Almatı'nın (Almaata > Almatı) sembolü "elma"dır ve şehrin en yüksek yerinde mermerden yapılmış kocaman bir elma bulunmaktadır. Uygur Türkleri, elmayı, koruyucu bir kuvvet olarak gördüklerinden elma ağacını kötü ruhlu olmayan sihirli ağaçlardan sayarlar. Örneğin kırk çıkarma işlemlerinde, elma kurusunun bulunduğu tütsüyle kötü ruhları kovarlar. Başkurtlarda çok çocuklu olması istenen kız çocuğuna *Almila* adı konur. Kırgızlar, elma ağacının kadınlarda doğurganlığı sağladığına inanırlar. Balkanlarda ve Kafkaslarda, bir elmanın yarısını kız çocuklu bir ailenin, diğer yarısını erkek çocuklu bir ailenin yemesi durumunda o çocuklar, "doğuştan nikâhli" sayılırlar ve mutlaka evlenmelidirler. Karakalpaklarda Nevruzda genç delikanlılar, kızlar birbirlerine elma atarlar. Azerbaycan'da yenen elmanın çekirdekleri saklanır, Nevruzda son çarşamba günü kısmeti olan şahsın rüyaya gireceğine inanıldığından niyetli tarafından yastığın altına konur. Anadolu'daysa baharın ilk gecesi yenen elmanın çekirdeklerini yastığın altına koyan genç kızlar, o gece evlenecekleri erkeği rüyalarında göreceklarine inanırlar. (Kalafat 1999: 243-258) Azerbaycan'da, nişan töreninde oğlan evinin yakını, içinde elma da bulunan küçük bir hediye tepsisi hazırlarlar. Rüyasında elma görenin kız çocuğu olacağına inanılır. (Tamilla 1999: 75-84) Kıbrıs'ta çocuk sahibi olmak isteyen anne adayına elma okutularak yedirilir. (Şimşek 1996: 203-216) Kıbrıs ve Balkan Türklerinde ortasından ikiye ayrılmış elmanın çekirdeklerinin yerlerine bakılarak doğacak çocuğun cinsiyeti tahmin edilir. Bebeğin ana rahminde şekillenmesi sürecinde de elmanın yeri vardır. Aşeren annenin elma görmesi hâlinde çocuğunun güzel

olacağı inancı vardır. Kıbrıs'ta, Güney ve Orta Anadolu'da gelin sandığının içerisine mum, ayna, Kur'an-ı Kerim ve elma konur. Eski Türklerde çocuğu olmayan kadınların elma ağaçlarının olduğu yerlerde geceledikleri bilinir. Hızır, çocuğu olmayan kadınlara elmayı bölüp verir. Sivas'ta Cem kurbanı olarak koç kesmeye gücü yetmeyenler, duaları kabul olsun diye bir elmayı 12 parçaya böler ve parçaları dağıtırlar. Yozgat civarında yaşayan Halaç Türklerinde oğlan evi tarafından evin bacasına dikilen bayrak gönderinin tepesine ağız tatlılığını temsil etsin diye iki ya da bir elma takılır. Bayrak direğinin altında çocukların sevinmesini sağlayacak yiyeceklerin içinde elma da vardır. (Kalafat 1999: 243-258) Tekirdağ'ın Kırkkepenekli köyünde "ziyaret" olarak bilinen şehit mezarına çocuğu olmayan kadınlarca elma bırakılır. (Altun 1978: 75) Iğdır ve Nahçıvan'da ambarların bereketli olması için kapının üst kısmına elma konur. (Kalafat 2000c: 101) Anadolu'da, koç katımında, koçun boynuzuna bereketine inanıldığı için elma saplanır. Kurban bayramlarında geline gönderilen koçun boynuzlarına elma saplama geleneği hâlâ yaşatılmaktadır. Azerbaycan, Erzurum, Erzincan, Ağrı, Tunceli, Elazığ vb. bazı bölgelerde, damat tarafından gelinin başına atılan elma, çocuğu olmayan hanımlar tarafından şifa niyetine yenir. Eskişehir'deyse doğum sancısı çeken kadına ısırtılan bir elmanın öbür yarısı, çocuğu olmayan kadına yedirilir. Böylece onun da çocuğunun olacağına inanılır. (Sakaoğlu 1996: 6) Tunceli'de gelinin başına atılan saç arasındaki elma, çocuğu veya oğlu olmayan bir kimseye satılır.⁴ Damada satılan elmayla haklaşmak-helalleşmek vardır.

Evlenme Törenlerinde Elma

Pek çok gelenekte görüldüğü gibi düğünlerde de elmanın üstlendiği rol büyüktür. Evlilik törenlerinde elma, çeşitli

aşamalarda birbirinden farklı amaçlarla kullanılmaktadır:

1. Elma atma geleneği, evlenilecek kişinin tespitinde, eş seçiminde etkin olabilir. Daha çok masallarda, destanlarda görülür. Kırgız Türklerinde erkeğe elmayla vurarak, Özbek Türklerinde erkeğe elma atarak kadının evleneceği erkeği seçtiği; Başkurt Türklerindeyse kızın damat adayını seçtiği gence elma ikram ettiği çeşitli kaynaklardan bilinir. (Sakaoğlu 1996: 5-7)

2. Elma, davetiye işlevini üstlenir. Tunceli yöresinde, oğlan evi, civar köylere “mum” adı verilen elmayı okuntu olarak gönderip halkı düğüne davet eder. (Şimşek 1996: 203-216)

3. Elma, düğünlerde süs unsurunun bir parçası olabilir. Iğdır yöresinde toylarda “oğlan şahı” bezetilir. Dokuz dallı ağacın tepe dalına elma saplanır. Sağdıç, kaçırandan dölün, zürriyetin, bereketin sembolü olan elmayı satın alır. (Kalafat 2000c: 104)

4. Gelin, oğlan evine geldiğinde damadın gelinin başına saçtığı ürünlerden biri elma olabilir. Nahçıvan’da gelin, oğlan evinin kapı eşiğine geldiğinde damat, damdan onun başına konfetiyle birlikte dilimlenmiş bir elma atar; bu, “hayırlı döllü ve bereketli gelin” olsun diye yapılır. Böylece gelinin hayırlı evlatlar doğuracağına inanılır. Bu inanç ve uygulama Borçalı, Derbent, Erbil, Anadolu ve Kıbrıs’ta da vardır. (Kalafat 2000b: 22) Birbirinden ufak tefek farklarla ayrılan bu elma atma töreni, Erzurum kırsalındaki düğünlerde hâlâ uygulanan ve göçlerle büyük şehirlere taşınarak sembolik biçimde yaşatılan, diğer yandan salon düğünleri yüzünden Erzurum merkezde unutulmaya yüz tutan geleneklerden biri olma özelliği göstermektedir.

Gelinin Başına Elma Atma Geleneği

Erzurum’da, birçok aşamadan olu-

şan evlilik töreninin beşinci ayağı olan “düğün” bittikten sonra gelin, o geceyi baba evinde geçirir. Çünkü ertesi gün görkemli bir gelin çıkarma töreni yapılacaktır. Bu amaçla otuz-kırk araçlık bir konvoy, davul zurna eşliğinde kızın evine gelir. Konuklar karşılanır, barlar oynanır, dualar edilerek gelin, kayınvalide ve kayınpeder tarafından baba ocağından çıkarılarak gelin arabasına bindirilir. Gelini baba evinden alan konvoy, ağır ağır, geze geze, molalarda davul zurna eşliğinde bar oynaya oynaya oğlanın evine gelir. Evde birileri karşılamak üzere beklemektedir. Herkes arabalarından iner. Damat, sağdıçla birlikte çatıya ya da balkona, yüksekçe bir yere çıkar. Elinde serpmek için çerez paketiyle бүтүнлүгү bozulmayacak biçimde üzerinden bıçakla dilimlenmiş, her dilimine demir para sıkıştırılmış, kocaman, sert, kırmızı bir elma vardır. Kayınvalide ve kayınpeder, gelinin kollarına girip eve doğru ilerlerler. Kapının önünde, bir ihram⁵, altından gelin geçsin diye yüksekte gerili biçimde tutulmaktadır. Gelin, ihramın altına gelince damat, önce içinde para olan çerezi serper; ardından elmayı, gelinin başına vurmaya hızla atar.

Araştırmacılar, Türk kültüründe önemli bir yer tutan *saçarak meyve sunma* motifinin Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden önceki dönemlerden kalma bir gelenek olduğuna dikkat çekerekler. Yaşar Çoruhlu, Müslüman olmayan Türk topluluklarında ‘meyve sunma’nın ‘kurban’, ‘adak ve sunma’ motifleriyle ilgili olduğunu, Türk kültüründe bir şeyi saçarak sunmanın Tanrı’ya kansası kurban sunmak anlamına geldiğini belirtir. (Çoruh 2006: 3) Türklerin Gök Tanrı inancını benimsedikleri devirlerden beri uyguladıkları geleneklerden birisi olan “saçı”nın kurban töreninin kalıntısı olduğunu ileri süren Abdülkadir İnan, “Saçı yabancı soya mensup olan bir kızın

kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayininin kalıntısıdır.” sözleriyle meyve sunmanın da bir çeşit adak nesnesi olarak kurban sunma ile aynı mantığı paylaştığını ileri sürer. (İnan 1995: 167)

İslamiyet’in kabulünden önceki dönemlerde Şamanizmle ilgili görülen meyve sunumu, Budizm ve Manihaizm’in etkisiyle gelişir. Türklerin Orta Asya’da yaşadıkları dönemde benimsedikleri Manihaizm ve Budizm dinlerinde tanrılara ve ruhlara bir şey sunmanın temeli, kurban fikrine dayanır. Dolayısıyla bu dinlerde tanrıya adak olarak yemek, meyve, çiçek, içki sunulur. Budist ve Manihaist döneminin uygulamaları, gerek Orta Asya’da yaşayan Türkler gerek Müslümanlığı seçen ve Anadolu’ya göç eden Türkler üzerinde büyük etkiler bırakır. Müslüman Türklerde saç geleneğiyle ilgili ilk uygulamalar, Karahanlı ve Oğuz Türklerinde görülmektedir. Karahanlılar, “gelin indirme” törenlerinde gelinin attan inip eve gidişi esnasında başına para ve değişik hububat saçarlardı. (Yaşa 2003: 41) “*Bu geleneğin devam etmesinde Türkler arasında en yaygın din olan İslam’ın olumlu etkisi olmuştur. Zira İslam’ı benimsemiş Türk topluluklarının eski inanç ve geleneklerinden pek çoğu İslamiyet’le rahatlıkla uyum sağlarken, bazı çatışan hususlar da bu yeni dinden alınan motiflerle beslenerek devam ettirilmiştir. Bu bağlamda saç geleneği İslamiyet’teki benzer uygulamalarla birlikte şehâvetle de birleştirilmiştir.*” (Kurtoğlu 2009: 90) Sonuçta kültürel bağlamda önemli bir yere sahip olan meyve, zaman içinde Türk sanatının en önemli süsleme motifi hâlini alır; Türk edebiyatında pek çok türe konu olur; manilerde, türkülerde, bilmecelerde, atasözlerinde boy gösterir. Tasavvuf edebiyatında, ifade edilmesi güç felsefi, ahlaki konular, meyve aracılığıyla dile

getirilir. Meyvelere sembolik anlamlar yüklenir. Çünkü meyve, ölümsüzlüğü, gerçeği temsil eden, gelecek tohumunu içinde taşıyan bir unsur olarak görülür. Bu nedenle meyve sunma, Türk topluluklarında eski çağlardan beri yaşatılan, çeşitli anlamlar içeren, zamana ve bölgeye göre çeşitlilikler gösteren bir gelenek olarak kalmayı başarır.

Meyveler içinden elmanın tercih edilmesi, elmanın dünyaca ünlü bir meyve olmasına da bağlanabilir. Türk toplumunun elmaya yüklediği anlamları, kısaca Türk dünyasındaki ününü yukarıda açıkladık. Elma, bizde olduğu gibi dünya mitolojisinde de pek çok kültürel unsura yansımıştır. İlyada Destanı’nda Paris, tanrıça Aphrodite’e elma verir.⁶ Akdeniz mitolojisinde Aphrodite’in sembolü olan elma, kimilerine göre cennetteki ağacın meyvesidir.⁷ Âdem ile Havva’nın cennetteki yasak meyveyi -elmayı- yiyerek dünyaya gönderilmesi ve insanlığın onlardan türemesi, insanın yaratılışını işleyen bütün efsanelerde ve kutsal kitaplarda ele alınır. Türklerin yaratılış mitlerinde de kendini gösteren elma, yukarıda belirttiklerimize ek olarak verimlilik, vefa, kıymetbilirlik, değer verilen kişiye iltifat göstergesi olarak kullanılır. Türk halk şiirinin erotik simgelerinden biri olur. Sevgili, elma ağacıyla özdeşleştirilir. Sevgilinin ağız, yanak, çene, gerdan, meme gibi organları renk, şekil, tat, koku bakımından elmaya benzetilir. Ayrıca ay, güneş, gökyüzü, yeryüzü, kan, kuyu, top, gözyaşı vb. pek çok nesnenin anlatımında elma kullanılır. Türk atasözlerinde en çok kullanılan meyve elmadır. (Demirtaş 2006: 169-174) Elmanın bol meyve veren bir ağaç olması, hemen bütün Türk dünyasında bu ağacın yetişmesi, Orta Asya’da elmalarıyla ünlenmiş kentlerin varlığı, daha Türklerin tarih sahnesinde görüldüğü dönemlerden beri maddi unsur olarak elmanın kültürümüz içinde yer almasını sağlar

ve bereket sembolü olarak ortaya çıkmasında etkili olur. Bütün bunlar, çok eskiden beri geleneklerde, töre ve yaşayışta elmanın özel bir yeri olduğunu gösterir.

Erzurum düğünlerinde meyveler içinden elmanın seçilişi ne kadar önemliyse damadın atacağı elmanın rengi, iriliği, yani görüntüsü de o kadar önemlidir. Özellikle kırmızı elma seçilmesi, Türk geleneklerinde, kırmızı elmanın özel bir yere sahip olmasından, idealleri, tutkuları anlatmasından kaynaklanır. Çok eskiden beri geleneklerde, töre ve yaşayışta elmanın, özellikle kırmızı elmanın (al elma / kızıl elma) özel bir yeri vardır. Kızıl elma, Osmanlı padişahlarınınca hükümdarlık belirtisi olarak sayılmıştır. Kimilerine göre doğu, kimilerine göre batı mitolojilerinde, kimilerine göre de Orta Asya'da Türkler arasında ortaya çıktığı ileri sürülen *kızıl elma* motifi, zamanla, gerçekleştirilmesi düşünülen idealleri ve ele geçirilmesi arzulanan ülkeleri belirleyen bir sembol hâlini alır; Türk'ün anladığı kızıl elma; en son gidilen, en uzak nokta, ulaşılmak istenen ideal biçimine dönüşür. (Gür 2006: 185-203) Düğünlerde kırmızı elma seçiminde sevgilinin çeşitli uzuvlarının örneğin yanaklarının, dudaklarının kırmızı elmaya benzetilmesinin de rolü vardır. Elmanın sertliği ve iriliği gençliği, tazeliği simgeler. Çünkü çürük elma, yaşlı kadına benzetilir. Çürük elma nasıl yenmeyip atılırsa yaşlı kadına da erkekler iltifat etmez, ilgi göstermezler.

Damadın arzularından biri de düğünde gelinin başına attığı elmayı isabet ettirmektir. Bunun iki nedeni olduğu düşünülür. Damadın vermek istediği mesajın geçerliliği, elmayı isabet ettirşiine bağlanabilir. Elma, gelinin başında parçalanırsa damadın istekleri gerçekleşecektir. Ya da erkeğin kadına üstünlüğünü ispatlamak anlamında yorumlanabilir. Elmayı gelinin başında parçalayabilen damat, yaşam boyu gücü-

nü, otoritesini, hükümran tavrını geline gösterebilecektir.

Her davranışta olduğu gibi gelinin başına elma atma töreniyle verilmek istenen bir mesaj olmalıdır, yani bu geleneğin de bir dili olmalıdır. Çalışmada ele aldığımız konuyu yaşlı-geç, kadın-erkek pek çok Erzurumluya sorduk. Çoğunun bu törenin neden yapıldığını bilmediğini gördük. Bugüne kadar böyle bir soru akıllarına gelmemiştir; gelenek olduğu için düşünmeden, sorgulamadan yalnızca uygulamışlardır (M. Nişancı, H. Baltacı, S. Güngören, B. Güngören, E. Gülen, H. Eymuray, H. Özyuvalı, M. Yavuz, G. Güngören, B. Gülen, Ş. Yavuz, E. Yavuz, M. Güngören, S. Yetişkin, N. Cimilli, S. Güngören, A. Gülen, Y. Kartal, H. Urvasızoğlu, C. Yavuz, M. Akkök, İ. Özgüney, M. Gülen, F. Nişancı, S. Baltacı, R. Tepe, İ. Tepe vb.). Bu da elma atma töreninin sırf gelenek olduğu için yapıldığının göstergesidir. Farkındalık yarattıktan sonra görüştüğümüz kişilerden Erzurumlunun gündemine bile girmeyen konuyu anlamlandırmalarını istedik. Aldığımız cevaplar, kişilerin yaşı ve eğitim durumuyla örtüşür düzeydedir. Yöre halkının, damadın elma atma törenini yorumlayışının sonunda ortaya çeşitli bakış açıları çıkar: a. Kimine göre damat, elma atarak geline iltifat etmekte, hoş geldin demekte, ona vefa ve bağlılık sözü vermektedir. (G. Güngören, Ş. Yavuz, E. Yavuz, M. Güngören, B. Güngören) b. Kimine göre damat, elma atarak gelini soyunu sürdüreceği çocukları doğuracak olan kadın olarak gördüğünü anlatmaktadır. (S. Yetişkin, N. Cimilli, E. Gülen) c. Kimine göre damat, elma atarak gelinin verimliliği, bereketi, uğuru da birlikte getirdiğini ifade etmek istemektedir. (A. Turhan, S. Güngören, Y. Kartal, H. Urvasızoğlu) d. Kimine göre damat, elma atarak geline gelecek sözü vermektedir. (M. Akkök, İ. Özgüney) e. Kimine göre de damat, elma atarak ge-

lini güdümüne almak, ona söz geçirebilmek, kısaca ataerkil aile geleneğinin erkeği üstün gördüğünü, kadını ikinci sınıf vatandaş hâline getirdiğini anlatmak istemektedir. (F. Nişancı, S. Baltacı, İ. Tepe, M. Nişancı) Sonuçta kırsal kesimde, küçük yerleşim bölgelerinde genellikle eğitim düzeyi düşük insanların düğünlerinde görülen bu törenin geçmişin izlerini taşıdığını, Orta Asya kökenli bir ritüel olduğunu, ancak bugün geçmişte yüklendiği anlamdan uzaklaştığını görmekteyiz.

Elma atma töreninde gelinin canının yanmaması için kadınlar, kendi aralarında dayanışma içine girerler. Deneyimliler, geline başını iyice öne eğmesini tembih eder. Eğer böyle davranırsa yukarıdan hızla atılan elma, başına değil sırtına çarpar. Böylece daha az zararlı kurtulmuş olur. Çünkü başa atılan elma yüzünden kafası şişenler, günlerce baş ağrıyanlar olmaktadır. Zaten elmanın parçalanmayacak biçimde kesilmesi de vereceği zararı hafife indirmek içindir. Damadın attığı elma, çoğunlukla gelinin başında, bazen sırtında parçalanır. Etrafa dağılan parçalar, töreni izleyenlerce toplanır. Damada götürülen elma parçaları karşılığında yüklü bir bahşiş alınır. Gelinin içeri alınmasıyla damat da çatıdan iner ve bu tören böylece son bulur.

Sonuç: Ne tamamen dinin içinde ne de tamamen dinin dışında kalan halk inançları, eski dinlerin kalıntılarının halk tarafından algılanış biçimleridir. Bu nedenle örf (töre), anane (gelenek), adet (görenek) vb. olarak adlandırılan halk inanışlarında, eski dinlerin izlerini görmek olasıdır. Yabancı soya mensup olan gelinin, kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayininin kalıntısı olan, Şamanizm, Budizm ve Manihaizm izlerini taşıyan bu geleneğin taşıdığı anlam, Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra unutulmuş, hatta

biçim değiştirmiş olmalı ki bugün uygulayıcılar, başka anlamlar yükleyebilmektedir. İslamiyet'in kabul edilmesi, töreni gelinin atalar ve koruyucu ruhlar tarafından kabul edilmesi için "meyve sunma ayini" olmaktan çıkarmıştır. Orta Asya'da İslamiyet'in kabulünden önce yaşatılan bu gelenek, zamanla, özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra gerek Asya gerek Anadolu'daki Türk toplumlarında birinin biriyle evlenmek ya da birlikte olmak istediğinin göstergesine dönüşmüştür. Erzurum'da yaşatılan elma atma töreni de Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan meyve sunma sahnelerinin uzantısı olmalı, yani Türklerin ilk dinlerinin tarihi kadar eski olmalıdır. Ancak burada dikkat çekici bir durum vardır. Orta Asya'da meyve sunumu kadına aitken Erzurum'da bu özellik, erkeğe geçer. Bu, Türk toplumunun anaerkil yapıdan ataerkil yapıya geçişiyle ilgili olsa gerek. Altaylarda yaşayan anaerkil Türk toplumundan Anadolu'ya gelenler, İslamiyet'in etkisiyle ataerkil toplum hâlini alırlar. Bunun sonucunda Orta Asya'da kadının erkeğe elma sunuşu, Erzurum'da erkeğin kadına elma sunuşuna dönüşür.

Yaptığımız araştırma, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bilinen düğünlerdeki elma atma töreninin Erzurum'da şehirden kırsal kesime doğru kaydığını ve eğitim düzeyi yükseldikçe, salon düğünleri artıkça söz konusu törenin yapılmadığını göstermektedir. Törenin iletmek istediği mesaj bilinmemekte, ısrarlı davranınca daha çok yaşlılar tarafından ifade edilmekte, törenin ne anlama geldiğinden haberdar olmayanlar da bulunmaktadır. Yine de kırsal kesimdeki hiçbir kadın, anlamını bilsin bilmesin, bu geleneğin önüne geçmek istemez; zorunluluk olduğunu benimser. Hatta ne anlama geldiğini bile bilmediği elma atma törenini âdet yerini bulsun diye yapılan bir tören olarak algılayanlar da vardır. Türk

toplumu tarafından bereket, verimlilik, üretkenlik, soyu sürdürme, vefa, sadakat vb. anlamlar yüklenen elmanın erkek tarafından kadına sunulması biçiminde gerçekleşen bu törenin, zaman içinde unutulmaya aday bir gelenek olduğunu söyleyebiliriz.

NOTLAR

- 1 Yaşar Kalafat'ın eserleri için www.yasarkalafat.info adresine bakılabilir.
- 2 Elmanın içerdikleriyle böbrek, karaciğer ve mide rahatsızlıklarına iyi geldiği söylenir. Dişi korur, ağızdaki mikropları öldürür, kan şekeri düşürür, kolesterolü azaltır, baş ağrısını giderir, yatıştırıcı ve ateş düşürücüdür. Nefes darlığı, soğuk algınlığı, ses kısıklığı, öksürük, yüksek ateş, damar sertliği, şeker, sarılık, egzama ve romatizma, kulak ve göz ağrısı, kellik, yanık için şifa kaynağıdır. (Ayrıntılı bilgi için bk. Esmâ Şimşek, Türk Folklor ve Halk Edebiyatında Elma, Türk Dünyası Araştırmaları 105, s. 203-216.)
- 3 Elma kabuğuna ayet yazmak, elma kabuğunu yastığın altına koyarak rüyada evlenilecek kişiyi görebilmek, elmanın kabuğunu koparmadan soyarak muradına erebilmek, elmanın koparılmadan soyulan kabuğunu arkaya atarak oluşacak şekilden evlenilecek kimsenin ismini tahmin etmek, elmayı destanın kahramanı yerken kabuğunu da kısrağa yedirmek suretiyle hikmet arama inançları, Türk insanının elma kabuğunda bazı iksirlerin olduğunu düşündüğünü göstermektedir.
- 4 Türk halk inançlarında satma, devretme, adres değiştirme bir koruma-korunma uygulamasıdır.
- 5 İhram: Koyun yününden yapılmış iplikle el tezgâhlarında örülmüş, 5 m² büyüklüğünde, kadınların dışarıda boydan boya örttükleri bir çeşit örtü.
- 6 Yunan mitolojisindeki ünlü güzellik yarışmasında elma başrolüdür. Ölümlü kral Peleus ile deniz perisi Thetis'in evlenecekleri gün, oraya çağrılmadığı için sinirlenen kıskançlık tanrıçası Eris, törenin en neşeli anında oraya giderek masalardan birinin üzerine bir "altın elma" atar ve bunun oradaki en güzel kadına ait olduğunu söyler. Bunun üzerine törendeki tanrıçalardan Aphrodite, Hera ve Athena tartışmaya başlarlar çünkü her biri, en güzelin kendisi olduğunu ve elmayı alması gerektiğini düşünür. Tartışma başlayınca düğümü çözmesi için tanrılar tanrısı Zeus'a giderler. Ancak Zeus, hangi seçimi yaparsa yapсын durumun kötüye gideceğini varsayarak üç güzeli en iyi seçimi onun yapabileceğini söyleyerek İda Dağı'nda çobanlık yapan Paris'e gönderir. Her bir tanrıça, Paris'in kendini seçmesi için ona birbirinden güzel şeyler

teklif eder. Sonunda Paris, elmayı Aphrodite'ye verir çünkü o, Paris'e dünyanın en güzel kadının aşkını vademiştir.

- 7 Hidayet Aydar, kaynaklarda geçmediği hâlde Âdem ile Havva'nın yediği meyvenin elma olduğu anlayışını Tevrat'ın İbraniceden Latinceye yapılan Vulgale çevirisinden kaynaklandığını bildirir. (Aydar 2006: 104)

KAYNAKLAR

- Araz, Rıfat. *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.
- Aydar, Hidayet. "Adem'in Meyvesi", *Meyve Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006: 83-104.
- Bekki, Selahaddin. "Türk Mitolojisinde Kurban", *Akademik Araştırmalar* 3 (1996): 16-28.
- Çobanoğlu, Özkul. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Çoruhlu, Yaşar. "Meyve Sunma Sahnelerinin Anlamı", *Meyve Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006: 3-19.
- Demirtaş, Ahmet. "Meyveli Atasözleri", *Meyve Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006: 169-174.
- Eröz, Mehmet. "Türk Boylarında 'Kansız Kurban' Geleneği", *Türk Kültürü* 211-212-213-214, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, XVIII (Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos 1980): 17-22.
- Gür, Muhammet. "Kızilema", *Meyve Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006: 185-203.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- _____. "Eski Türklerde Teslim ve İtaat Sembolleri", *Zeki Velidi Togan'a Armağan, Makaleler ve İncelemeler*, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Kalafat, Yaşar. "Halaç Türklerinde Halk İnançları", *Halaç Türklerinde Karşılaştırmalı Halk Kültürü XV. Türk Tarih Kongresi* (Ankara, 11-15 Eylül 2006), www.yasarkalafat.info.
- _____. *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999.
- _____. *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*, Ankara: ASAM Yayınları, 2000a.
- _____. *Kırım Kuzey Kafkasya Kültür Hattı, Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, (Kırım-Dağıstan-Kuzey Kafkasya Gezi Notları ve Türk Halk İnançları.), Ankara: ASAM Yayınları, 2000b.
- _____. *Bakü-Ceyhan Kültür Hattı, Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Ankara: ASAM Yayınla-

rı, 2000c.

_____. *Güney Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Ankara: ASAM Yayınları, 2000ç.

_____. "Mefkûre-Halk Tasavvufu Kavşağında Türklere Elma", *III. Lokman Hekim Tıp Tarihinde Folklorik Tıp Günleri Sempozyumu* (Urfa 22-24 Ekim 2003), www.yasarkalafat.info

_____. *İran Türklüğü Jeokültürel Boyut*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.

_____. "Eski Türk İnançlarının Rize ve Yöresi Halk Kültüründe İzleri", *Rize Sempozyumu*, (08 Kasım 2006), 1-15, www.yasarkalafat.info

Kurtoglu, Orhan. "Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği", *Milli Folklor* 81, Ankara, 2009: 89-99.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.

Sakaoğlu, Saim ve Metin Ergun. *Türkmen Halk Masalları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1991.

Sakaoğlu, Saim. "Manas Destanı ve Anadolu Geleneğinde Kısır Kadının Doğum Yapması", *Erciyes* 226, Kayseri, 1996: 5-7.

_____. *101 Türk Efsanesi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

Seyidoğlu, Bilge. *Mitoloji / Metinler-Tahliller*, Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları, 1995.

Seyidov, Nureddin. *Azerbaycan Edebiyatı İncileri, Nağullar*, Bakı, 1985.

Şimşek, Esmâ. "Türk Folklor ve Halk Edebiyatında Elma", *Türk Dünyası Araştırmaları* 105, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1996: 203-216.

_____. "Ölümsüzlük İlacı Elma", *Turkish Studies* 3/5, 2008: 193-204.

Turan, Ahmet. *Türk Kültürü Araştırmaları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu I*, Milli Folklor Yayınları, Genel Konular Dizisi, Ankara: Özbek Matbaacılık, 1991.

Yakıcı, Ali. "Düğün Kelimesi ve Kültürümüzdeki Yeri Üzerine", *Milli Folklor* 2 (11), Ankara, 1991: 33-36.

_____. "Anadolu Düğün Geleneğinin Sosyal Hayata, Sanata ve Edebiyata Etkisine Dair", *Milli Folklor* 2 (13), Ankara, 1992: 28-31.

Yaşa, Recep. "Selçuklularda Saçı Geleneği", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 200, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2003: 41-43.

Kaynak Kişiler

adı soyadı	yaşı	doğum yeri	eğitim durumu	mesleği
Asuman Turan	52	Erzurum	öğretmen okulu	öğretmen
Behiç Güngören	25	Erzurum	lise	esnaf
Buğra Gülen	21	Erzurum	yüksekokul	öğrenci
Cahide Yavuz	63	Erzurum	ilkokul	ev hanımı
Coşkun Ak	63	Erzurum	üniversite	akademisyen
Emine Gülen	45	Erzurum	lise	ev hanımı
Emre Yavuz	28	Erzurum	üniversite	gıda müh.
Filiz Nişancı	54	Erzurum	lise	ev hanımı
Gülşen Güngören	25	Bursa	lise	ev hanımı
Habip Baltacı	55	Erzurum	üniversite	esnaf
Hamiyet Eymuray	45	Erzurum	ilkokul	ev hanımı
Hatice Özyuvahı	46	Erzurum	ilkokul	ev hanımı
Hatice Urvasızoğlu	54	Erzurum	lise	emekli
İlhame Tepe	65	Erzurum	ilkokul	ev hanımı
İnci Özyuvahı	60	Erzurum	üniversite	öğretmen
Meral Akkök	44	Erzurum	üniversite	okutman
Meriç Gülen	17	Erzurum	lise	öğrenci
Murat Nişancı	56	Erzurum	üniversite	esnaf
Mustafa Yavuz	65	Erzurum	üniversite	öğretmen
Nesrin Cimilli	57	Balıkesir	üniversite	ev hanımı
Rukiye Tepe	70	Erzurum	---	ev hanımı
Sema Baltacı	51	Erzurum	lise	ev hanımı
Secaattin Güngören	54	Erzurum	lise	esnaf
Seriman Güngören	52	Erzurum	lise	ev hanımı
Serpil Yetişkin	57	Erzurum	lise	ev hanımı
Şeyma Yavuz	26	Erzurum	üniversite	ziraat müh.
Yasemin Kartal	45	Erzurum	üniversite	doktor